

Жорж Іманн.

## Мовчати!

Доктор Дааст щойно відпустив свою останню пацієнтку. Сьогодні він має їх досить і вдоволено завважив, що жадний хорий не покликав його нагло до дому. Нарешті він зможе собі відсапнути з годинку або й дві в садку, а можливо, — якщо Мішеля згодиться йому товаришити, — перейтися до Марні і її берегами аж до парку Сен-Жан.

Хутко став він порядкувати на столику, повідносив на своє місце декілька інструментів, поукладав папери і дрібні річі та старанно замкнув шафку з медикаментами. Відтак перейшов до вітальні, де порозгортані і порозкидувані по меблях газети і вістники свідчили про неспокійну нуду очікуючих своєї черги пообідніх пацієнтів. Нарешті підніс заслону від вікна вітальні, яке виходило в садок, через штахети виднів гостинець, а з поза дерев чиста, тиха вода, в якій відзеркалювалося небо. Позолотна ясність огортала дугуваті крила старого моста при кінці вулиці. І подумати, що тому літ шіснацять, на отському саме місці, одного літнього пообіддя, як ось тепер, люде билися, що німецькі шрапнелі розбивали отсе поважне каміння, що дві ворожі армії одна в повнім безладді, а друга вже певна побіди, перейшли одна за одною, немов яка невдержима хмара понад отсі тихі води, що плывуть між тими супокійними берегами. Стільки змагань, стільки героїзму, викликані пам'ятю з минулого, супротив цього солодкого оточення видавалися непонятні, нельогічні, майже потворні. „Навіщо це все“? — здавалося, говорили дерева, вода і небо, що від заходячого сонця покривалося рожевою загравою. „Навіщо це все“? — повторяли спадаючі густо каштанові відростки на терасу готелю Мариніє. І Дааст, мрійник, став пригадувати собі ті трагічні події з вересня 1914, цю першу битву Франції, і отсю будівлю перемінену в шпиталь переповнений умираючими і раненими. А ось там, поза тим бальконом, куди щойно перейшла мала служничка, у збудованій там наборзі кімнаті прийняв він останній віддих свого шефа клініки, Бруссара. Він уявив собі умираючого у його заболоченому і покривавленому халаті, він чув ще безнадійний звук його голосу і, між двома хрипіннями: „Марселю, обіцяй мені, що будеш опікуватися моєю Мішелею!.. Дбай про неї, як про рідну дитину“!.. Бідний, любий Бруссаре! Шіснацять літ промайнуло з того часу, аякже! А смотрик виріс на справжню жінку, а милосердя Дааста перейшло з часом в сердечність, а властиво в якесь складне почування, в дику пасію до недавно ще малолітньої дівчини, — у муштини сорока і пяти літ.

Він задержався легко тремтючи перед дверима своєї

вихованки. Веселий голосок Мішелі відгукнувся на його заклик. Відтак перед відходом, але вже з чистого обов'язку, бо згори знав якою буде та друга відповідь, застукав ще й до дверей напротив. Якийсь придушений зойк дався чути з дивану, на якому пані Дааст від полудня поборювала свою мігрень. Чи це було третій чи п'ятий чи може сьомий раз у тижні? Зрезигнований Дааст вже сам загубив рахубу тих занедужань. Бо стан хвороби жінки, здавалося переходив, в її стан нормальний. Чи ці недомагання були комедією чи драмою? Він не міг того ствердити, хитаючись між милосердям і втомою, яку ті недомагання, що так часто повторялися, в ньому викликали. Що найменше вони позбавляли хвору жінку любови її чоловіка, насамперед фізичної, а відтак і його прихильності; він відчував, що через неї він змарнував свою долю, розбив на прах свої колишні пляни й мрії і втратив щасливість подружжого життя, вимріяну перед двадцяти роками. Він гукнув ще раз в коридорі: „Та йди вже Мішель“; а відтак дійшовши до садку заплющив очі і з пожадливою приємністю думав про дотик її рамен, близькість того молодого і повного життя тіла!.

Ним заволоділа жадоба! Справжнє опанування якимсь наблудом, що мучив Дааста від кількох місяців, якась тілесна жага і невсипущий жар незаспокоєної істоти, змішаний з брутальною пожадливістю, яка тягнула його до Мішелі. Крізь неї прозирала ніжність і тужливість за тою дрібною радості життя, яку йому відбирала та його вічно хвора жінка. Продовж цілого того проходу находився він під впливом Мішелі, її обнажених рамен, її відслоненої шиї і віддихав запахом її тіла, природітого скупонькою одежиною літньої пори. Якжеж гарно пашіло це тіло, до якого спека додавала, там і тут, ясно-жовтаві крапельки! То було якби запах жита, дозрілого овоча, проникаючий аромат молодости з додатком, правда, чогось грубшого, того майже звірячого паху ростріпаного волосся, того запаморочення на вид помнятої від обіймів одержі в тім милім неладі, який наступає по переситі. Часто підчас їхніх попередніх проходів, або вечорами у його кабінеті, коли Мішеля помагала йому в рахунках і укладанні річей, або в екіпажі, коли він забирав її зі собою під вимівкою, що вона може йому придатися у його об'їздах по околиці, — він намагався визнати їй свої почування. Божевільна думка і смішний блуд чоловіка, що забував на роки, які їх розділюють. Чиж не наражав він тим себе, тою одною секундою забуття, на утрату довготривалої прихильності Мішелі? І чи не знищивби він тим ту глибоку пошану своєї особи з боку дитини і свою власну гідність і — волю померлого? А проте, хтож це напевно може знати? Вагання не допроваджує ніколи до пуття і лише збуджує дальші сумніви. Певно, що ріжниця двадцяти і пяти літ віку насувалаби поважні побоювання. Але кількож то людей перейшло над

тою ріжницею до порядку денного там, де вона не творила фізичної перешкоди? Він називав себе старим, що скептично оцінює свій вплив на жінок. А проте ніколи в житті він не почував себе більше дозрілим і більше духово й фізично сильним. І кількож то жінок, не багато старших від Мішелі, давало йому до розуміння, при виконуванні його лікарської практиці, що вони з пацієнток моглиби перемінитися у коханки, для яких відвідини лікарські булиби лише претекстом, лише банальною комедією? А що до самої Мішелі, то чиж він не зауважив, особливо в останніх часах, яка вона була збентежена, нагло соромлива, може готова до визнання? Навіщож отже хитатися і мучити самого себе? Його докори совісти не мають реальної підстави, а його здержливість розумної причини. В ім'я якої ідеї має він поносити таку жертву? В ім'я моралі, якої непевність і облудність досвід життя так ясно виказує? О, ні! Запевне не через це! А проте, в браку моралі, його стримала пам'ять по помершій приятелі.

—О—

Вони вже пройшли здовж берегів ріки в напрямі до парку Сен-Жан, відтак завернули з поворотом на ліво і вертали гостинцем від півночі через ліс. По довшій сумерку, обрій поволі став погасати, переходячи з рожевого у синявий колір і відтак, вже перед самим погасненням, в зеленкуватий, щораз блідніший, аж зрівнявся з коліром тихої води, що пливе між берегами. Запала літня ніч, ця літня перехідна нічка, що не є затьмарінням всякого світла, лише коротким припочинком природи між двома ясностями, подібно як легкий просенок коханців.

— Мішельо! закликав Дааст.

Вона обернулася збочуючи з дороги, вона його випередила, химерним рухом увільняючи свою руку з його устисень. — Мішельо, повторив, чому так біжиш? Чого так квапишся з поворотом?

У темноті відгадував, як лице її покрила усмішка, як зуби забілили, а бліда ясність її появи відбивалася від тінистих дерев, повз які проходила.

— Марселю, ніч вже! А ми не наспіємо на час до вечері.

— Ти голодна?

— Ні, але я боюся, що тета Жанна буде неспокійна. Чи знаєш, що вже три чверти на дев'яту?

Він здвигнув раменами. — Овва, твоя тета досить має клопоту зі своєю мігреною.

І в тій самій хвилині він не міг не завважити з вдовolenням цей дрібний відтінок чуття, наказуючий Мішелі називати його Марселем тоді, як вона ніколи не могла розігнатися називати паню Дааст інакше як тетою Жаанною. Нагло вона зареготала тим своїм молодечим трохи нервовим сміхом,

пристанула і з міною заклопотаною майже розказуючо-скрикнула:

— Подай мені своє рамя, Марселю! Він вхопив її під руку сміливим рухом, і знова почув як здригнулося це тіло під його пальцями.

— Давай, моя люба, давай! промовив коротко, майже сухо і так чудно, що вона здивувалася.

— Ти може гніваєшся на мене, Марселю? — спитала.

— За віщож би я мав гніватися?

— Коли так, то я спокійна... Бо я — бачиш, хотіла тебе спитати... сказати тобі щось... — і замовкла надумуючись. — Щось дуже серйозного... дуже важного. Але, перед тим мусиш мені обіцяти, що вислухаєш мене без глуму. Обіцяй, що мене не висмієш.

Він ледви вибовкнув:

— Мішельо, це визнання?

— Так.

— Говори! сказав одним духом.

Обявлення це захопило його цілого. Тоді, в той час як він ледві гамував себе, борячись зі собою, здушував свою любов, — вона заскакує його визнанням, на яке він через свою нікчемність не міг спромогтися... Мало того: то вона, ця дитина, якої невинність зросла під його очима і становила її найвищу оборону, наводить в собі ту відвагу заговорити перша, жертвуватися йому яко жінка, промостити йому дорогу через його пересуди, його соціальні звязки, перешкоди моральні і фізичні та береться тої теплої і затишної ночі виявити йому свою любов!

Він повторив засохлим горлом:

— Визнання почування, Мішельо? Любови?

— Любови!...

—о—

Він перший, по довшій мовчанці, відіззався:

— Моя люба, спитав, а чомуж ти не визнала того вчасніше? Чомуж ти зволікала аж до цього вечора?

Вона вагалася, потім піднесла до нього очі і їй здавалося, що відчитує якийсь докір в його палючим погляді, яким її огортав.

— Ох, Марселю, ти обіцяв мені не гніватися на мене. І то з огляду на тету Жанну, з огляду на тебе...

Він перебив:

— Не говори тут про свою тету, прошу тебе!

— Чомуж? відповіла. — Требаж, щоби і вона дізналася...

— Я тебе не розумію.

— Ах, як-жеж ти утруднюєш мені це з'ясування! Досі я мовчала з огляду на вас обоє, з огляду на тебе передусім.

— З огляду на мене?

— Так! Я тебе бачу щоденно таким роздратованим, таким неспокійним... Отже я боялася і відкладала це роз-

яснення. Але тепер вже довше я не годна відкладати. Мушу з тим скінчити в тій хвилині... Вже надто довго давить мене ця тайна... надто довго, від коли я його полюбила, Марселю!..

Він відвернувся, замертвілий.

— Про когож то ти властиво балакаєш?

— Марселю! Бачиш, що ти вже гніваєшся? Та не тривожся наперед! То не є хтось незнаний. То поважний хлопець, наш приятель, з нашої верстви, дуже шиковний, якби ти сказав. Дивує мене, що ти ще не догадаєшся, Жак Дервілль!

— Жак Дервілль!..

Гейби якийсь відгомін пролунало це слово, а склади його гомоніли дальше серед нічної тиші... Він повторив: „Жак Дервілль!“ і за серце схопила його якась тривога, підійшла з тим словом до горла і засіла там тяжким глумом. Ах, тож то і є те очікуване визнання! А він ще перед хвилиною смів думати, що ця заклопотаність Мішелі мала ту саму причину, що й його власна! Що за насміх долі! Ціле наше життя, у цілій своїй жахливості, є в ґрунті річей фарса! Зі всіх людей той найменше був вказаний, кого Мішеля вказала і кого вища рація повинна була найдальше від неї відсунути! О, ні! Жак Дервілль ніколи не сплямить того чистого дівочого тіла, ніколи не затроїть його своїм нечистим віддихом! Даєст нараз прочуняв і зібрав до купи всі свої сили. В його голові була вже готова фраза, яку мав виповісти, але в тій самій хвилі вона йому випала і якби боронилася вийти на світ. Священик, навіть відступник, — думав він, не вважаючи собі за приємність те сказати, старшина, навіть негідний, своєї ранги... лікар, навіть серед найвищої ненависти... Ні, йому все є дозволене, лише не те! Він не може! Він не повинен! І він приборкав своє зворушення до того степеня, що зложив обі руки на палицю, встромив довгий зір у Мішелю і тоном рішучим, тоном батька, що диктує свою волю дитині, промовив:

— Ніколи в світі, сказав, не вийдеш ти заміж за Жака Дервілля!

— Але чомуж так? З якої причини?

— Яка цьому причина, це обходить мене самого.

— Подай мені її!..

— Ні!..

Ця відповідь видалася їй брутальною, більш брутальною, як визнання любови закоханою жінкою, що її ніщо в світі не може здержати.

— Тим гірше, Марселю! Я не є твоєю дочкою і вже повнолітна. Врешті ти не маєш нічого такого, о скільки я можу знати, що можнаби закинути Жакові.

— Ти не вийдеш за нього заміж, Мішелью!

— Я вийду за нього! А що до тої причини, яку мені

скриваєш, чи там нібито скриваєш, то вона існує хіба лиш у твоєму егоїзмі.

І скрививши гнівно лице якби перед вибухом в плач додала:

— Це причина божевільної, або лихої людини!

Він не відслонив несправедливості того закиду. Його напруження упало. Але добуваючи останнього зусилля, щоби удержати панування над собою, він промурмотів з болючою усмішкою:

— Ні, Мішельо!

\* \* \*

В тишині свого кабінету, він став роздумувати і розважати. Від того страшного вечора, коли Мішеля визнала йому свою любов до Дервілля, панував між ними відносний спокій. Але спокій той був обтяжений і кожної хвили міг урватися. Передусім знає Дааст добре, що скорше чи пізніше прийдеться йому умотивувати свою незгоду, або уступити перед рішучою поставою дівчини і, щоб не сталось, все висітиме понад ними обоїма тінь непорозуміння. Та тут не розходиться вже про його ошукану любов. Що є його глупа мрія, смішна надія людини пережитої, там де входить в гру ціла будучність Мішелі, її здоровля, її честь і її життя, а разом з тим життя її раси? — там де треба передусім перешкодити злочинові і відтягнути Мішелю від небезпеки? І Даастові пригадалася тепер ця перша візита Жака у його кабінеті, те несупокійне признание, і клопітливе визнання молодого чоловіка.

— Чи ви перед тим не радилися якогось лікаря зараз, як лиш перший симптом показався?

— Так... але я опісля почував себе лучше. Мені думалось, що це може лиш якась фалшива ознака. Місяці пройшли...

— Тепер вже досить пізно, пане, вирішив Дааст. — Я можу лиш частинно наздігнати утрачений час і обмежити небезпеку...

Два місяці пройшли від тої першої візити, протягом котрих Дааст у своєму сумлінні лікаря боровся, не покладаючи великої надії, з лихом, що так давно закорінилося. А ось то сьогодні те саме лихо загрожувало вже не самому винувникові, але також здоровій невинній дитині, яку той негідник старається втягнути у свою руїну, і яку вибрав поміж усіма, щоби їй защебити трійло, котрим животітимуть ще й дальші покоління зроджені з них.

По всяким правилам Дервілля повиненби був сам упередити молоду дівчину, та вже сам факт, що він зволив народитися тій любові, що їй не спротивлявся, і не ставив ніяких перешкод тій сліпій адорації з боку Мішелі, доказував, що нема що покладати надії на Дервілля. Треба отже йому самому упередити Мішелю, лиш не дотеперішнім

способом упертого спротиву і двозначним промовчуванням його мотивів. Але тут намір його наткнувся на непроходимий спіжевий мур, на такий самий мур, на який він був наткнувся підчас проходження до парку Сен-Жан. Дервілль був його пацієнтом. Між тою людиною а ним професійне право ставляє своє невідкличне вето. Зрадити, хочби лиш легеньким натяком, довіря хворого і відкрити, хочби лиш під натиском конечної потреби, тайну повірену лікареві, значилоби, в очах Дааста, поповнити найганебніший злочин у своїй лікарській кар'єрі. Продовж більше як двадцятьлітньої практики бував він вірний тій гіпократовій присязі, зложеної так урочисто, так виразно запалій в його пам'яті. „Діставшись до нутра хати, очі мої не бачитимуть того, що там діється, а язик мій не зрадить тайни, яку мені повірено“. Але навіть в браку такої присязи і пам'яті про неї, чиж не пригадуються йому слова його промотора при інавгурації на університеті: „Навіть, якби ваша мовчанка мала за собою потягнути найстрашніші наслідки, не лише не зраджуйте вашої тайни, але і не дайте зробити з цього справи сумління“.

„Найстрашніші наслідки!“, роздумував Дааст. Нехай, коли це відноситься до людини чужої і для мене байдужої. Коли я маю відповідати перед Дервіллем, то відповідальність моя супроти Мішелі ще більша, бо чиж не є вона мою вихованкою, мою, майже дитиною? Тут якийсь іронічний, майже диявольський голос ніби прошептів до нього: „А проте ще цілком недавно, чи не хотів ти зробити з неї своєї коханки? Якщо ти згодишся зрадити тайну лікаря, чиж не для того, щоби задержати Мішелю собі?“

А серед тих його пекучих мук безтурботність Мішелі і загадковий спокій Дервілля. Бо муки Дааста збільшалися через обов'язок лікувати Дервілля і завдавати йому, тому щораз більше неназисному чоловікові, приписані заштрики.

Вірний присвоєній собі здавна zasadі незмішувати приватної людини з лікарем, і не вносити в медичну практику особистих моментів, Дааст дальше приймав Дервілля з тою самою холодновою вічливістю і властивою собі професійною резервою. Звичайно така візита тревала коротко, але одного дня він вже не міг видержати. Саме день перед тим мав він з Мішелею дуже бурливу розмову. Він ствердив, що дівчина перейшла до отвертого бунту проти нього. Вона вразила Дааста в його найболячіше місце, в його особисту гідність, закидаючи йому облуду.

— Твої аргументи, Марселю? Чи ти хочеш, щоб я тобі їх сказала? Це твоя любов до мене, твоя жага! Чи ти гадаєш, що я вже давно не зрозуміла твоєї заздрости? Запереч, що це не твоя пристрасть вела тебе, коли ти дотикався моїх рук, гласкав моє волосся... Отже ні. Я знаю чим я тобі зобов'язана. Але не змушуй мене забути на поща-

нівок, який маю до тебе. Між нами не сміє бути жадної нікчемности! Сама думка про неї лякає мене!

Дааст був цілком поражений тими словами. А тепер, глядячи на ту спокійну, майже усміхнену людину, через яку зазнав тої зневаги, на того приятеля, нареченого, а може небаром й мужа, або любовника Мішелі, — він забув на свою здержливість. Він саме скінчив свою роботу, а Дервілль запинав камізолю, коли з уст Дааста пали слова:

— Пане, заговорив, вибачте мені, що сьогодні зроблю виїмок і промовлю до вас не яко лікар, але яко звичайна людина до людини.

Жак обернувся трохи занепокоєний.

— Про що розходиться, докторе?

— Називайте мене як звичайно паном, бо це розмова приватна.

— Слухаю вас.

— Ви залицяєтеся до панни Бруссар. Це дійшло до мене. Тепер позвольте мені спитати вас, чи маючи свідомість поважності вашого випадку, задумуєте не виявляти вашого стану здоровля вашій.... жертві?

— Жертві! Ох, що за погане слово!

— Не смійтеся, це слово тут зовсім відповідне. Бо й справді, тут можна прийняти лиш одно з двох: Або ви засліплені несвідомістю і є моїм обов'язком одчинити вам очі, або ви це знаєте, що ваша недуга наказує вам женитися, а тоді я не знаю, яким словом назвати вашу мовчанку.

— Пане, я до того не допущу!

— Не перевертаймо наших роль. Ви мабуть забуваєте, що вона є моя вихованка.

З гнівом глянули вони на себе. Дааст, дуже високий дуже блідий, а блідість ця, підкреслена ще білим халатом лікаря, походила від пережитих в останніх днях мук. Натомість Дервілль червоний, осяяний тою молодечею червоністю, що спалахує при найменшій почуттю образи визиваючо глядить на свого противника своїм трохи цинічним поглядом молодого самця певного побіди.

— Справді, сказав він, мені теж відомі обставини, які вас зв'язують з Мішелею і всі ваші почування зглядом неї. (Слово „почування“ вимовив з натиском). — Якщо ви покличитеся на ваші управління, в такому разі, пане, скажіть їй....

— Ви ж знаєте, як і я, що моє положення яко вашого лікаря змушує мене до мовчанки. Ви самі повинні їй це визнати.

По устах Жака перебігла глумлива усмішка.

— Боюся, що нам обом дуже тяжко приходить зрозуміти оден одного. Вимагаючи від мене, щоби я виговорився перед Мішелею, ви маєте на цілі обернути в нівець усі мої пляни. Я думаю, що ви глядите на мою небезпеку



трохи крізь окуляри вашого особистого інтересу, а трохи вашої професійної загорілості.

— Говорю перед чоловіком поважно хорим.

— Не звабите мене в лапку, маю приклади. Були вже інші, що перебули подібну як і я кризу, а кінець кінців поробилися з них прикладні і дуже добрі чоловіки.

— У них запевно не було те саме, що у вас.

— Передусім не було в них того самого лікаря, що в мене.

Дааст заворушився.

— Досить! крикнув роздратований. — Тої образи вам не відплачую. Маєте щастя, що поєдинки вже не є в моді, інакше я бувби вам післяв своїх секундантив. Я є ваш лікар, мій пане і лишуся ним з обов'язку, хочби й тим бридився. Та оте моє пересвідчення є незмінне. Ви поступаєте супроти панни Бруссар..

— Як людина готова на все, щоби здобути цю, котру кохає.

— Ні! котрої пожадає.

— Хай буде! Ріжниця слів і оцінки. А що до нас двох, то констатую, що ми належимо до двох різних епох.

— Даруйте, сказав доктор. Його зір спинився поза вікном на крилах старого моста і фасаді готеля Маріоніє. — Скажіть скорше до двох поколінь.

Життя знов покотилося як звичайно, але не приносило воно найменшої полекші мукам Дааста. Він все ще не бачив ніякої можливої розв'язки тій драмі. Від того вечера у парку Сен-Жан, коли вона зрадила йому свою таємницю, події стали розвиватися зі застрашаючою льогікою великих катастроф. Вони пособляли собі взаємно, щоби скоріш спровадити нещастя: засліплення Мішелі, ніякове положення Дааста, спричинене відслоненням його почуття, а понад це цинізм Дервілля. Бо Жак ставився преспокійно в кабінеті доктора точно в означенім часі до одержання приписаних заштриків, як той, що звик відвиджувати купецьку лавку і ніхто з них не журився заходити з другим у якісь безплідні суперечки. А знова Дааст доконував свої лікарські заходи з цілком протилежних мотивів з подвійною старанністю, уважаючи собі за обов'язок чести служити пацієнтові як найсумлінніше і страхаючись помилки, завсіди можливої або якоїсь непередбаченої комплікації. Бо йому була відома ця небезпечна зброя, яку наука вкладає кожному лікареві в руку, ті застрашаючо погубні наслідки випадкової помилки у вимірюванні дози лікарства! Якась тужливість опанувала ним, коли оглядав те тіло, у яке вкладав свою шпильку і в тій самій хвилі приходило йому на думку, що він незабаром буде змушений вливати під шкіру Мішелі ту саму отруту.

Під тим обухом нерви його натягалися і спадали. У деяких хвилях здавалося йому, що одуріє. Він уже сумнівався що до решти його пацієнтів, чи діагноза його була влучна

і чи певна його рука. Той чоловік, якого ум серед найтрудніших моментів ніколи не тратив сили і який на кілька місяців перед тим не дізнав найменшого захитання умових сил, почував себе тепер таким хитливим, таким нерішучим, як найбільший боягуз поміж його пацієнтами. Віра його у засади лікарської честі, присвоєна з давен-давна, не змінилася й досі, але він не міг устоятися переддумкою, до яких абсурдних наслідків вона готова його запровадити. Він жертвує добром для злого, віддає на поталу якомусь нікчемникові жінку, яку сам кохав, дитину, що її був йому передав померший приятель.

Дні і ночі товкся Дааст у своїм кабінеті, покинутім Мішелею, між двома марними сільськими візитами, при боці вічно хворої жінки, і побивався за розвязкою ділеми. Він доходив до краю роспуки, почувався ще більш опущеним, ще більш запамороченим, ніж по п'ятнадцяти днях воєнного погрому у вересні 1914, коли то бувший його шеф Брусар відійшов у вічність. Якщо тепер хтонебудь йому вказавби якусь дорогу, він нею пішовби але під услів'ям, щоби міг оминути дві перешкоди: не виявити лікарської тайни і не класти Мішелі на жертвенник. Але він був переконаний, що шануючи одну перешкоду, він тим самим ломає другу і в яку сторону він не обернувсяби, всюди стрічає тьму і непроглядність. Останній відрух його розуму дозволив йому справдити свою власну діагнозу: божевілля або самогубство. Між тими двома бігунами хиталася його будучність...

Ця думка, одної ночі, явилася перед ним. Вона була абсурдна і потворна, але вона одна шанувала ту невмолиму льогіку принципів, які ним володіли. Він її прийняв гладко і без надуми, почувався майже щасливим, що бачить якийсь кінець своїм мукам. Врешті думка ця допасовувалася знаменито до стану його зболілої душі. Непевна спочатку і неоформлена, набрала вона ваги і розсілася в його голові на добре.

З кінцем тижня вона набрала у нього значіння постанови. Від того часу уважав він її за свою власність, а зреалізування її видалося йому обов'язком. В нім засвітила надія на фізичну і моральну полекшу. Від того часу відчував, що у його нутрі доконалося якесь відпруження. Він почав знова знаходити при боці своїх пацієнтів свій давній спокій і професійну тверезість. Перший раз від фатального проходу по парку Сен-Жан, він міг розмовляти з Мішелею без пересердя і прийняти від неї потвердження її замислів без болю.

Ця розмова відбулася в його кабінеті, одного пообіддя, на кілька хвиль перед щоденними лікарськими порадами, що починалися точно спершу візитою Дервілля.

— Отже, сказав Дааст, ти твердо порішила пошлюбити Жака?

— Твердо!

— А мій спротив не мав у тебе ніякої ваги? Голос його був сухий, дуже виразний і трохи нетерпеливий. Мішеля відрубала коротко.

— Ніяка з тих причин, які ти мені навів, не має ваги.

— Жак сам поговорить з тобою сьогодні або завтра поза годинами урядовими. Повір мені, Марселю, і не допускай, щоби я перейшла над твоїм безглуздим спротивом до порядку денного і повінчалася з Жаком проти твоєї волі, або...

— Докінчи!... ледви проговорив.

— Або взяла собі за любовника мушину, якого не можу пошлюбити.

Даастом потряс болісний стогін.

— То бодай присягни мені, що Жак досі не був ще твоїм любовником!

Вона глянула на нього в його очі як людина певна себе і така, що знає що чинить і погорджує брехнею як чимсь їй противним.

— Ми обоє з Жаком не належимо до покоління вітрогонів. Жак досі був лиш моїм добрим товаришем.

Дааст ускочив до свого кабінету. Протер спітніле чоло і закрив на хвилику очі охлялою долонею. На лиці його показався усміх чоловіка, що нарешті дійшов до краю небезпечної дороги, і є вдоволений, майже щасливий.

Певним рухом руки відломав він головку шклянному міхурчикові, підніс його високо до рівня свого ока, щоби докладно оцінити і справдити захований там порошок і змішав його з дестильованою водою. А проте тремтіла його рука, коли приступав до фотелю, на яким сидів Дервілль. Колиби Жак був в тій хвилі уважніше придивився свому лікареві, він може бувби здивований блідим виглядом його лица. Поза тим і після останньої між собою розмови обидва не замінювали зі собою ні слова. Так було і тепер за виїмком, що коли Дааст наблизився до молодого чоловіка зі сикавкою в руках, він спитав його голосом дивним і настирливим:

— Чи ваші наміри супроти Мішелі лишаються незмінені?

— Так, відказав Дервіль.

— А вона все ще нічого не знає?

— Нічого!

— Гарзд!

Він легенько прочистив клаттиком вати місце, де мав втиснути заштрик, а відтак вкладаючи в те місце сикавку, крикнув нетерпеливо:

— Не рухайтесь до лиха!... Чиж я вам не казав, що одна незручна інекція, проста помилка у дозі, може вам спричинити смерть майже на місці. Нітроїдна криза, пане добродію!... Га?... А що, колиб я так дійсно помилився?

І він зареготав нервовим сміхом, а Дервілль дещо збентежений став і собі реготати. Але його веселість була фалшива, так само двозначна, так само неспокійна, як це здо-

рове глузування Дааста. Загикуючись він ледви вибовкнув:  
— А це що за жарт??...

І раптом від превеликого гніву почервонів на лиці як бурак, кров набігла до його уст і густо закрасила чоло і ціле лице.

Дааст подався назад, витягнув шпильку і відложив надломаний міхурчик на виднім місці, оподалік бюрового годинника. Підчас виконання того руху, зір його бігав безупинно від годинника до непорушного Дервілля. Запримитив, що почервонілість пацієнта поступенно зникає а її місце займає синява блідота і що молодий чоловік, оборонним рухом, підносив собі до лица то одну то другу руку.

— Болить вас що? спитав Дааст,

Відповідь прийшла у формі болючого крику змішаного з блекотом страху тривоги, з чого Дааст вирішив, що хворий скаржитись на нестерпний біль голови, що дуситься і вмліває. Відтак здавалося на хвильку, щоякесь світло всунулося до скаламученого розуму Дервілля і в ньому засяла нагла свідомість жорстокої правди. Він цілий ворухнувся і останнім зусиллям зробив крок у сторону Дааста, намагаючись видати зі себе ще один крик, але той завмер на блідих устах. Замахав лише руками над головою вайлувато, як ранений смертельно звір, ноги під ним заломалися і як мертва маса звалилося тіло його на долівку.

Дааст не рухнувся. Зір його уперто причепився до годинника. Минуло кілька хвиль. На долівці лежав витягнений і задубілий Дервілля з відчиненими широко очима, якби хотів заховати вигляд чоловіка, здивованого тою наглою і несподіваною смертю. Вкінці Дааст підвівся, уняв у свої руки бездушне тіло і старанно і уважененько випростував його і розтягнув на лікарському столику, дбаючи дуже про те, щоби його не ушкодити. Зачинив мерцеві очі і упорядкував одержу, перед тим пересвідчившись, що серце не бється. Відтак, здимаючи з клинка телефонічну трубку, промовив:

— Гальо! Прошу пані, комісаріят поліції!

Дався чути дзвінок і якийсь голос з апарату.

— Тут комісаріят поліції.... Слухаю...

Знов голос Дааста, певний себе і різкий, той що розказує:

— Гальо! Тут доктор Дааст.... Один з моїх пацієнтів, пан Жак Дервілля... щойно перестав жити у моєму кабінеті. Нагла смерть, спричинена встрикненням... Помилка з мого боку?... Певно. Додаю, що я поповнив професійну помилку, грубу, непростиму і заслугоуючу на найострішу кару... Віддаюсь до розпорядимости правосуддя.... і чекаю на вас у моєму кабінеті... Так, улица Галіні 16.... Прошу припровадити зі собою якогось з моїх колег для ствердження факту.... Згода... чекаю на вас, пане комісарє... Звідсіля не рухаюся.... Я жду вас.

*З французького переклала Софія Куликівна.*